

УДК 323.23:[070+004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.23>**М. С. Іванов**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2742-7288>

доктор політичних наук,

професор кафедри соціології та політології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

В. Г. АлейникORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5319-7212>

аспірант кафедри соціології та політології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ В 2022-2023 РОКАХ: ОСОБЛИВОСТІ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Постановка проблеми. Як показав російський напад на Україну, однією з головних складових сучасної війни є інформаційна агресія, яка здійснюється за допомогою засобів масової інформації та комунікації.

В ході російської агресії, спостерігаються масовані інформації атаки, головним завданням яких є поширення пропагандистських матеріалів, які спрямовані на дискредитацію української держави та її вищого військово-політичного керівництва. У зв'язку з цим, сьогодні важливо дослідити набір методів та прийомів, які використовуються російською пропагандою та їх можливий вплив на свідомість як українського, так і російського суспільств.

Слід зазначити, що паралельно зі злочинним веденням воєнних дій на території України, керівники пропагандистської машини держави-агресора ведуть масштабну кампанію по дезінформації широких кіл населення з метою введення їх в оману і їх залучення до підтримки загарбницьких дій російської армії.

Має місце значна кількість фейкових новин та елементів інформаційної війни. Російські ЗМІ поширюють безліч фейкових новин та інформаційної пропаганди, спрямованої на дискредитацію України, її вищого військово-політичного керівництва, уряду, армії та представників громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Російська влада, в ході збройної агресії, активно використовує інформаційні канали для пропаганди своїх ідей, дестабілізації українського суспільства та створення негативного іміджу України в міжнародному співтоваристві.

Українське суспільство має бути готовим до відповіді на ці виклики та забезпечити якісну, об'єктивну та швидку інформаційну відповідь в умовах воєнного конфлікту.

Вже сьогодні, вітчизняні науковці звертають увагу на те, що воєнні дії на території Укра-

їни позначаються на інформаційному просторі країни. Так, І. Мудра та І. Сінькова у статті «Інструменти інформаційної війни проти України в інтернет-ЗМІ» розглядають вплив мас-медіа на психологічну стійкість населення в умовах інформаційної війни.

В цій статті зазначається, що мас-медіа можуть впливати на формування певної іміджевої стійкості до зовнішніх негативних впливів. Також, згадані науковці звертають увагу на важливу роль, в цій «інформаційній війні», соціальних мереж, які стають все більш впливовими у сфері масової комунікації [6].

Також, слід відзначити публікацію Богущ Л. А. «Роль засобів масової інформації у висвітленні збройних конфліктів у світі: теоретичний підхід», в якій охарактеризовані функціональні завдання засобів масової інформації при висвітленні збройних конфліктів у сучасному світі. У статті розглядається теоретичний підхід до аналізу ролі ЗМІ в цьому процесі та наводяться приклади зі світової історії, які ілюструють вплив ЗМІ на сприйняття суспільством збройних конфліктів. Стаття може бути корисною для тих, хто цікавиться міжнародними відносинами, журналістикою та впливом ЗМІ на глобальну політику [7].

Однак, не дивлячись на відзначену наявну увагу вітчизняної наукової громади до вивчення ролі ЗМІ в умовах військового протистояння, все ще зберігається необхідність подальшого, більш детального висвітлення специфіки масової комунікації та особливостей діяльності засобів масової інформації саме в умовах російської агресії проти України в період 2022-2023 років. Це пов'язано, як з особливо високим ступенем актуальності цих аспектів сьогодні, так і з недостатньою увагою до особливостей масової комунікації в умовах російської агресії проти України в зазначений період.

Мета статті. Метою цієї статті є розгляд особливостей масової комунікації в умовах російської агресії проти України в 2022-2023 роках, дослі-

дження різноманітних технологій пропагандистського впливу на українське суспільство засобами масової інформації та його мінімізації.

Виклад основного матеріалу. Насамперед важливо зупинитися на тому, що на початку повномасштабного агресивного воєнного вторгнення 24 лютого 2022 року українські інтернет-користувачі зіткнулися з численними інформаційними атаками та спамом (зокрема в соцмережах та групах у популярних месенджерах) з російської сторони, які потенційно здатні розхитувати єдність і налаштованість населення на протидію окупаційній політиці держави-агресора.

Вже в 2014 році у період початку конфлікту на сході України, російська пропаганда активно використовувала засоби масової інформації для впливу на суспільство та формування світогляду українських громадян. Інформаційна війна, розгорнута державою-агресором, завжди мала на меті формування «потрібних» уявлень про події в Україні серед світової громадськості. Також, важливим інформаційним завданням була дестабілізація внутрішньополітичної ситуації в Україні.

Одним із прикладів, подібних прагнень, може бути використання російською пропагандою соціальних мереж для здійснення інформаційних атак та поширення фейкових новин. Українські та іноземні дослідники багато разів звертали увагу громадськості на той факт, що Росія використовує соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter та інші, для розповсюдження фейкових новин, створення хештегів, які навмисно заохочують до конфлікту та агресії.

Не можна не відзначити важливу роль міжнародних ЗМІ у відстеженні подій в Україні та поширенні інформації про воєнний конфлікт. Російська влада намагається використовувати власні ресурси для дискредитації України та вживає заходів з метою обмеження доступу власного населення до міжнародних засобів інформації. При цьому, складовою частиною інформаційної агресії з боку органів російської пропаганди проти українського суспільства є використання ботів для створення штучного трафіку та поширення пропаганди в соціальних мережах.

Так, значна частина акаунтів різних соціальних мереж, через які поширюють пропаганду Росії, належить ботам. Вони покликані створювати враження, що інформацію поширюють реальні люди, тоді як насправді для цього використовуються спеціальні комп'ютерні програми або наймані особи задля введення в оману широкого кола інтернет-користувачів шляхом поширення фейкової та, зазвичай, провокативної інформації.

Як зазначає старший науковий співробітник і старший радник Центру аналізу європейської політики (СЕРА) Едвард Лукас, Кремль може

створити власну політичну реальність, в якій воєнна спецоперація не є війною, а напад на іншу країну вважається «захистом Батьківщини», цитуючи новорічне послання Путіна. Але це не може змінити картину на полі бою. Зрештою, військова логіка диктує політичні результати [4].

Як ми бачимо, протягом року ведення повномасштабної агресії, інформаційні атаки та тиск держави-агресора на Україну й керівництво країн-партнерів не припиняється. Так, заступник начальника ГУР МО України Вадим Скібіцький зазначив, що нині Росія проводить потужну інформаційну кампанію проти нашої держави, щоб розтягувати наші сили, лякати наше населення. «Як багато саме російських аналітиків, які зараз працюють за кордоном, кажуть про 220-тисячне угруповання на території Білорусі, а нещодавно говорили, що там розгорнуто 150 тисяч. Насправді їх немає там. Угруповання, яке зараз є, неможливо порівняти з тим, що було в лютому минулого року», – сказав представник розвідки [3].

Необхідність протидіяти такій інформаційній війні, значною мірою, визначила особливості масової комунікації в зазначений період. До основних джерел і засобів масової комунікації, які дають можливість визначити саме особливості масової комунікації в умовах російської агресії проти України в 2022-2023 роках, необхідно віднести:

– Офіційні звернення (зокрема відео-звернення офіційних осіб і представників військово-політичного керівництва);

– Інфографіку від Генерального штабу стосовно втрат окупаційних військ у особовому складі та техніці;

– Інтерв'ю державних діячів і представників громадянського суспільства українським та іноземним ЗМІ стосовно вторгнення російських військ в Україну і мужній відсічі сил оборони, волонтерів і всього українського народу;

– Діяльність ЗМІ загальнодержавного й регіонального рівня, які умовно можна поділити на ті, які перевіряли інформацію перед її транслюванням і видання, які увімкнулись у гонитву за переглядами та популярністю, поширюючи чималу кількість фейкових новин;

– Трансляції в YouTube та пости в соціальних мережах блогерів і лідерів думок (поділ аналогічний із попереднім пунктом);

– Приватне листування в месенджерах і колективні чати за інтересами чи географічною ознакою – це окремий комунікативний сегмент, який виник на початку повномасштабного вторгнення. Значна частина учасників цього сегменту, не перевіряючи отриману інформацію, пересилали повідомлення одне одному, що створювало ефект суттєвої засміченості інформаційного простору для кожної окремої людини;

– Діяльність телемарафону «Єдині новини», що допомогло в перші тижні тримати цілісним єдиний «інформаційно-психологічний фронт». Проте, з часом, можна було помітити певні замовчування критично важливих проблем та тенденцій у суспільно-політичному житті.

Як зазначається в документі «Довгострокова стратегія допомоги Україні виграти війну проти Росії – і забезпечити мир», США, ЄС та міжнародні фінансові організації повинні ретельно стежити за станом медіа в Україні. З початку війни всі головні телевізійні станції були об'єднані в одну, яку контролює уряд, доходи від реклами скоротилися, що ускладнило для незалежних ЗМІ завдання втриматися на плаву, а Рада ТВ (український еквівалент C-SPAN) нещодавно був знятий з ефіру. Метою зусиль США, ЄС і міжнародних фінансових установ має бути забезпечення українцям доступу до вільних ЗМІ та плюралізму голосів [8].

Новини та репортажі закордонних ЗМІ та ЗМК, а також меседжі від західних лідерів думок, допомагали громадянам і урядовцям країн світового співтовариства отримувати правдиву інформацію стосовно вторгнення окупаційних військ в Україну й численних злочинах проти людяності.

Так, наприклад, Тімоті Снайдер – професор історії Єльського університету, на Київському безпековому форумі 8 травня 2022 року зазначив, що «перемога України – це єдиний шлях до завершення цієї війни. Перемога Росії призведе до подальшої російської агресії. Капітуляція України призведе до продовження політики звірства на українській землі» [9].

На думку історика, єдиний спосіб, у який ця війна може фактично закінчитися, це українська перемога, тобто достатній успіх України на полі бою, щоб Росія вважала, що в її інтересах вести переговори.

Крім того, він зазначає, що «якби Росія виграла цю війну, це була б величезна перемога для всіх сил, які виступають проти демократії, для всіх людей, які планують використовувати насильство, в тій чи іншій формі, для повалення демократії. Якщо Україна перемаже, це буде перемога для тих, хто вірить у закон, хто хоче проводити вибори, хто хоче, щоб їхні лідери були підзвітні, і особливо для тих, хто готовий ризикувати заради всіх цих важливих речей» [9].

Таким чином, враховуючи багатоманітність і специфіку кожного окремого із зазначених вище комунікативних каналів і інформаційних джерел, до особливостей масової комунікації в умовах російської агресії проти України в 2022-2023 роках на думку авторів можна віднести такі:

- Спрямованість на зміну парадигми самоідентифікації українського суспільства, що подекуди мало як світоглядний вплив, так і мотиваційний. Вона ознаменувала зміну парадигми від

слабкості й хиткої дипломатії на основі системи Мінських угод до збройної відповіді на повномасштабну збройну агресію.

З цього приводу, політолог Олег Саакян зазначив, що «у перші ж дні агресії Україна «вистрибула» з воронки образу «жертви» та наростила власний наратив боротьби та спротиву агресії. Україна показала, що здатна дати відсіч другій армії світу, і це не лише справа ЗСУ та влади – це загальнонаціональна справа народу, громад, волонтерів. Поява такого наративу забезпечує стійкість інформаційних тилів і допомагає у роботі із зовнішніми аудиторіями в умовах сучасної війни» [1].

Саме спрямованість посилу від значної частини українських засобів масової інформації та комунікації на зміну парадигми з жертви агресії на повноцінну суб'єктність із опорою на власні сили оборони і могутність громадянського спротиву дозволила запобігти окупації значної частини українських територій у перші місяці повномасштабної війни.

- Швидка адаптація громадянського суспільства до нової інформаційної та комунікаційної реальності, де фільтрація інформаційних потоків і протидія поширенню найбільш значущої, з точки зору державної безпеки інформації, мали вирішальну роль у протидії збройній агресії.

Як, з цього приводу, справедливо зазначає політолог Олег Саакян – «Україна продемонструвала високу відкритість та щільність інформаційного потоку, адже вакуум або відсутність інформації бувають подекуди гіршими, ніж інформація, яка може не задовольняти суспільство. Така комунікація лише посприяла довірі – а значить, і стійкості. За цих обставин, сталося здавалося би неможливе, суспільство увімкнуло механізми самоцензури у питаннях, що стосуються пересування військ, чутливої та секретної інформації» [1].

- «Консолідаційний ефект» для всього українського суспільства та найбільш активної прозахідно налаштованої його частини, яка спромоглася, на цей час, перемістити на задній план політичні інтереси окремих гравців всередині країни та зосередити спільні зусилля на відсічі агресору.

- Посилення довіри до вищого військово-політичного керівництва країни. Так, якщо в грудні 2021 року Президенту Володимиру Зеленському довіряли 38% людей (а не довіряли – 61%), то в червні 2022 року довіра до нього становила 85%. Якщо в січні 2021 року 53,1% українців не вірили, що Президент Зеленський зможе впоратися з роллю Верховного Головнокомандувача Збройних сил у разі війни з Росією, то в квітні 2022 року його ефективністю в цій ролі були задоволені 78% респондентів [2].

• Певною особливістю процесу масової комунікації в умовах російської агресії проти України з негативним забарвленням стала «засміченість» інформаційного простору вигадками та достатньо слабкою спроможністю окремих прошарків населення, у перші тижні повномасштабного вторгнення, критично сприймати фейкову інформацію, що сприяло нагнітання ситуації;

• Також, слід звернути увагу на недостатність якісної комунікації органів управління з населенням з приводу тих чи інших прийнятих рішень. Наприклад, недостатньо висвітлювалися питання, які були пов'язані зі змінами у грошовому забезпеченні військовослужбовців. Це викликало доволі напружену дискусію в різних відомствах та установах.

Висновки. Комунікативна стратегія України в умовах інформаційної війни Росії проти України та її союзників, має посідати ключову роль у забезпеченні консолідації українського суспільства та забезпеченні підтримки України міжнародною спільнотою в боротьбі зі збройною агресією та подальшому залученні зовнішніх інвестицій для відбудови країни.

Вже сьогодні Кабінет Міністрів України за підтримки громадянського суспільства має забезпечити чітке проектування післявоєнного розвитку України, яке передбачає використання вагомих аргументів необхідності масштабних міжнародних інвестицій.

«Комунікативна стратегія України», яка охоплює діяльність, як представників владного апарату, так і широкого загалу громадянського суспільства має:

– сприяти забезпеченню достатньої інтенсивності, як на державному, так і громадському рівні, комунікації з урядами та представниками громадянського суспільства колективного Заходу та інших країн-партнерів з метою забезпечення масштабної військової, гуманітарної, фінансово-економічної допомоги та реалізації прийнятих програм післявоєнного розвитку України;

– дозволить сформувати інтелектуальну та емоційну основу долучення до інвестиційних програм широкого кола вітчизняних та міжнародних компаній як представників прогресивного глобального бізнесу;

– забезпечити можливості залучення всіх необхідних ресурсів для зміцнення демократичних засад розвитку українського суспільства та відродження потужної, багатогалузевої вітчизняної економіки як найбільш твердих гарантів подальшого, безпечного розвитку Української держави;

– сфокусувати увагу світової спільноти на необхідності підтримки боротьби українського народу за свій державний суверенітет не тільки як умови власного виживання, але як основи розбудови

нового світового порядку підтримки Європейської та глобальної світової безпеки.

Саме з цього приводу, Андреас Умланд – аналітик Стокгольмського центру східноєвропейських досліджень (SCEEUS) при Шведському інституті міжнародних відносин, зазначає, що «у публічній комунікації як українського, так і західних урядів щодо війни з Росією слід ще раз підкреслити цілі та важливість допомоги, яка надається Києву.

«Ідеалістичні» аргументи про важливість європейської та/або загальнолюдської солідарності, емпатії і таких цінностей, як самовизначення, свобода і демократія, які домінують зараз, залишатимуться актуальними і вартими уваги, але їх необхідно доповнити більш «реалістичними» аргументами про різні неукраїнські індивідуальні, національні та транснаціональні інтереси, які захищаються завдяки подальшій підтримці з боку Заходу.

Серед них – позитивні наслідки допомоги Україні для світової довіри до міжнародного права і міжнародних організацій, але є й інші важливі аргументи національної безпеки, які не дозволяють Росії зруйнувати світовий політичний і економічний порядок, бенефіціарами якого є багато людей в усьому світі [5].

Таким чином, сьогодні особливо актуально, в комунікативній практиці з партнерами та союзниками, постійно наголошувати на необхідності потужної підтримки країнами Заходу нашої держави з метою недопущення перетворення російської агресії на довготривалий конфлікт.

Безумовно, в такому випадку війна буде постійним джерелом нестабільності, економічних криз і потоків мігрантів. Вже сьогодні зрозуміло, що чим довше триватиме агресія російських загарбників проти України, тим більших політичних та економічних збитків будуть мати більшість країн світу.

Ефективна допомога західних партнерів України та багатьох інших країн світу достатньою кількістю сучасного озброєння та боеприпасів – це запорука швидкого завершення війни та повернення до мирного розвитку та безпеки у всьому світі.

Література

1. Саакян О. Україна – полігон стійкості для західних демократій. *Nv.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-rosiji-proti-ukrajini-yak-ukrajincyam-vdayetsya-chiniti-sprotiv-rosiyskiy-agresiji-novini-ukrajini-50270195.html> (дата звернення: 22.02.2023).
2. Miklos I. Why compromise with Putin is not the solution in Ukraine. *GIS Reports*. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/ukrainian-war-solution/> (date of access: 22.02.2023).
3. В. Скібіцький: Про повний перелом у війні говорити ще рано, але цей рік – нашої Перемоги. *Укрінформ* – актуальні новини України та світу.

URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3657544-skibickij-pro-povnij-perelom-u-vijni-govoriti-se-ranale-cej-rik-nasoi-peremogi.html> (дата звернення: 22.02.2023).

4. Edward Lucas. A Year of Victory. CEPA. URL: <https://cepa.org/article/a-year-of-victory/> (date of access: 22.02.2023).

5. Andreas Umland. How the West Can Help Ukraine: Three Strategies for Achieving a Ukrainian Victory and Rebirth – SCEEUS. Sceeus. URL: <https://sceeus.se/en/publications/how-the-west-can-help-ukraine-three-strategies-for-achieving-a-ukrainian-victory-and-rebirth/> (date of access: 22.02.2023).

6. Мудра І. Інструменти інформаційної війни проти України в інтернет-ЗМІ. 2017.

7. Богущ Л. А. Роль засобів масової інформації у висвітленні збройних конфліктів у світі: теоретичний підхід. Прикладні соціально-комунікаційні технології. 2021. С. 291–295.

8. Stephen J. Hadley; Ambassador William B. Taylor; John E. Herbst; Matthew Kroenig; Melinda Haring; Jeffrey Cimmino. Preparing for Victory in Ukraine. A long-haul strategy to help Ukraine win the war against Russia – and secure the peace. URL: <https://www.usip.org/publications/2022/11/preparing-victory-ukraine> (date of access: 22.02.2023).

9. Dr. Timothy Snyder: Why the Ukrainian Victory is Important for the World? URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viynamestorychnyy-kontekst/dr-timothy-snyder-why-the-ukrainian-victory-is-important-for-the-world> (date of access: 22.02.2023).

Анотація

Іванов М. С., Алєйник В. Г. Російська агресія проти України в 2022–2023 роках: особливості масової комунікації. – Стаття.

Сьогодення чітко демонструє, що інформаційне та комунікаційне протиборство є важливим елементом світоглядної, політичної та геополітичної боротьби. При цьому, використовуються різноманітні практики та підходи донесення до індивідів, соціальних груп і народів визначених світоглядних орієнтирів, соціально-політичних установок і наративів.

Безумовно, традиційна збройна агресія й воєнні конфлікти, в їх природному розумінні, перестають бути єдиним інструментом завоювання, підкорення й розширення політичного впливу. Все більшу роль, у зазначених процесах, відіграють засоби інформаційної війни й масової комунікації, впровадження яких, може як допомагати, так і ускладнювати досягнення вищезначених цілей збройних конфліктів. Дана стаття присвячена характеристиці засобів саме такої якості.

Сучасний світ характеризується великою кількістю різноманітних засобів масової комунікації, таких як телебачення, радіо, газети, журнали, соціальні мережі та інтернет-платформи, які є потужними інструментами для впливу на масову аудиторію. У зв'язку з цим, інформаційна війна та масова комунікація стають все більш важливими елементами геополітичних та політичних конфліктів.

Найпоширенішими методами здійснення інформаційної війни є маніпулювання інформацією, дезін-

формація, пропаганда та психологічна війна. Маніпулювання інформацією включає в себе використання різних прийомів, таких як зміна фокусу уваги, підсилення емоційного впливу та інші методи, що мають на меті змінити свідомість аудиторії.

Дезінформація, зі свого боку, полягає в поширенні неправдивої інформації з метою збурення аудиторії та дискредитації противника. Часто дезінформація супроводжується використанням фейкових новин та зображень, що можуть викликати певні емоції та довіру до джерела інформації.

Пропаганда полягає в активному використанні різних засобів масової комунікації з метою вплинути на думку і поведінку масової аудиторії. Пропаганда може бути спрямована на зміну уявлень про певну ідеологію, політику, культуру, та інші аспекти соціального життя.

Наразі, сьогодні можна спостерігати певне зростання впливу, на політичну свідомість громадян, засобів масової комунікації.

Актуальність зазначеної проблематики в умовах російської агресії проти України в 2022-2023 роках складно переоцінити.

Ключові слова: масова комунікація, пропаганда, інформаційна війна, фейкові новини.

Summary

Ivanov M. S., Alieinyk V. H. Russian aggression against Ukraine in 2022–2023: specifics of mass communication. – Article.

The present clearly demonstrates that information and communication confrontation is an important element of ideological, political and geopolitical struggle. At the same time, various practices and approaches are used to convey certain worldview orientations, socio-political attitudes and narratives to individuals, social groups and nations.

Undoubtedly, traditional armed aggression and military conflicts, in their natural sense, are no longer the only tool for conquest, subjugation and expansion of political influence. An increasingly important role in these processes is played by the means of information warfare and mass communication, the use of which can both help and complicate the achievement of the above-mentioned goals of armed conflicts. This article is devoted to the characterization of such means.

The modern world is characterized by a large number of different mass communication media, such as television, radio, newspapers, magazines, social networks and Internet platforms, which are powerful tools for influencing the mass audience. In this regard, information warfare and mass communication are becoming increasingly important elements of geopolitical and political conflicts.

The most common methods of information warfare are information manipulation, disinformation, propaganda, and psychological warfare. Information manipulation involves the use of various techniques, such as changing the focus of attention, enhancing emotional impact, and other methods aimed at changing the consciousness of the audience.

Disinformation, on the other hand, is the dissemination of false information to disturb the audience and discredit

the enemy. Often, disinformation is accompanied by the use of fake news and images that can evoke certain emotions and trust in the source of information.

Propaganda is the active use of various media to influence the opinion and behavior of the mass audience. Propaganda can be aimed at changing perceptions of a certain ideology, politics, culture, and other aspects of social life.

Today, we can observe a certain increase in the influence of mass media on the political consciousness of citizens.

The relevance of this issue in the context of Russian aggression against Ukraine in 2022-2023 cannot be overestimated.

Key words: mass communication, propaganda, informational warfare, fake news.